

is based on M. Bakhtin's idea of dialogue. This multi-faceted phenomenon realizes in different forms of intertextual interaction. The article examines intertextuality as inclusions of other words, other texts, precedent phenomena found in the literary text. Intertextual inclusions, discovered in V. Nabokov's «Mashen'ka», are distinguished as representatives of the author's worldview and as unites with additional meaningful and emotive impact. Intertextual inclusions are classified according to their functions in the text of the novel; their role for understanding and appropriate interpretation of the novel as well as for the author's worldview analysis is researched. As markers of addressing intertextual inclusions are the part of the author's interpretational program laid in the literary text; they contribute to deeper understanding the novel and the author's personality. The article defines future trends in scientific development of this problem.

Key words: *intertextuality, intertextual inclusions, precedent phenomenon, precedent text, author's evaluation, author's worldview.*

*Людмила Герасименко
(Кiровоград)*

УДК 811.111'276.6:656.7

СЦЕНАРIЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РАДІООБМІНУ

У статті висвітлено лінгвістичні особливості сценаріїв комунікативної взаємодії в англomовному дискурсі радіообміну. Визначено, що англomовний дискурс радіообміну є інституціональною професійною комунікацією, що здійснюється пілотом та авіадиспетчером за допомогою радіотехнічних засобів з метою підвищення ефективності проведення польотних операцій і безпеки польотів. Автором підкреслюється значення дослідження лінгвістичних особливостей професійної комунікації пілота та диспетчера, оскільки передана інформація й вказівки за допомогою радіотелефонного зв'язку мають життєво важливе значення для забезпечення надійної експлуатації повітряних суден. Виокремлено два типи сценаріїв комунікативної взаємодії між пілотом та диспетчером: «мовлення в нестандартних ситуаціях» (crises talk) та «мовлення в стандартних ситуаціях» (non-crisis talk). Описані мовні засоби, які використовуються у сценаріях діалогу типу «мовлення в нестандартних ситуаціях». Визначено компоненти комунікативних сценаріїв: комунікативні кроки, мовні ходи та діалогічні єдності. Зазначено, що добрі знання комунікативних сценаріїв відіграють важливу роль у здатності легко й точно розуміти та продукувати висловлювання у процесі діалогу пілота та диспетчера.

Ключові слова: *англomовний дискурс радіообміну, авіаційний дискурс, сценарії комунікативної взаємодії, комунікація, професійне спілкування, стандартна фразеологія радіообміну.*

Постановка проблеми. Спілкування є невід'ємною частиною життя й діяльності людини та головним чинником формування, розвитку та становлення особистості. В умовах глобалізації, інтеграції України в європейський простір та динамічного розвитку інформаційних технологій особливого значення набуває професійне спілкування іноземною мовою. Взаємодія й обмін інформацією у діловій, освітній, виробничій, професійній, науковій та інших сферах людської діяльності є безперервним процесом, який має свої мовні особливості.

Професійне спілкування диспетчера та пілота здійснюється за допомогою радіотелефонного зв'язку. Передані інформація та накази мають життєво важливе значення для забезпечення безпечної та швидкої експлуатації повітряних суден. Скорочення числа авіаційних подій унаслідок механічних несправностей обумовило нижчий показник небезпеки під час польоту, однак на перший план вийшов інший чинник – людський, який згідно з даними розслідування останніх авіакатастроф становить від 70 % до 90 % від усіх авіаційних пригод на міжнародних повітряних трасах. Зауважимо, що лінгвістичні помилки учасників радіообміну (пілотів і диспетчерів) становлять 33% із зазначених даних.

Статистика констатує, що більше ніж 800 людей загинули в результаті трьох великих авіаційних катастроф (одне зіткнення на землі, одна аварія внаслідок повного вироблення палива

та одне зiткнення iз землею), в яких одним iз сприяючих факторiв було неправильне ведення дiалогу. Саме тому iснує потреба у детальнiму вивченнi професiйного спiлкування пiлота та диспетчера, одним iз аспектiв якого є комунікативна взаємодія, особливо в екстремальних умовах.

Аналіз останнiх досліджень i публікацій. Лінгвістичнi особливостi авіаційного дискурсу досліджувалися зарубіжними (Д. Гіббон, Дж. Мелл, К. Сассен) та вiтчизняними (О. В. Акімова, І. М. Луцихіна, Т. О. Мальковська, М. І. Солнишкіна та ін.) лінгвістами. Іноземна мова як один з чинникiв безпеки польотiв вивчалася низкою дослідникiв (Д. Макмілан, Є. В. Кміта, С. Кушинг, Н. Мод). В. А. Колосов, А. Ф. Пчелінов у своїх працях зосередили увагу на процесі спілкування в авіації та особливостях мовленнєвої взаємодії екіпажу та диспетчера. Сценарний фрейм як предмет досліджень вивчався Дж. Лакоффом, М. Л. Мінським, Р. Шенком. Проте у зазначених роботах відсутнє цілісне уявлення про сценарії комунікативної взаємодії пiлота та диспетчера.

Мета статті – визначення особливостей сценаріїв комунікативної взаємодії в англomовному дискурсі радіообміну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англomовний дискурс радіообміну (АДР) є інституціональною професiйною комунікацією, що здійснюється пiлотом та авіадиспетчером за допомогою радіотехнічних засобів з метою підвищення ефективності проведення польотних операцій i безпеки польотiв. АДР є одним iз складникiв авіаційного дискурсу, який, у свою чергу, є рiзновидом професiйного дискурсу, iснування якого є історичним закономірним явищем: прогрес сучасної науки та техніки обумовлює його функціонування для забезпечення спілкування у специфічній комунікативній сфері [5, с. 3].

Авіаційний дискурс має специфіку, пов'язану з вживанням професiйної фразеології й авіаційних технічних термiнiв та поєднанням елементiв технічної, професiйної та розмовної англійської мови. Аналіз досліджень О. В. Акімової [1], Т. О. Мальковської [3], А. Ф. Пчелінова [4] дав змогу з'ясувати сутнісні характеристики англomовного дискурсу радіообміну, якими є: лаконічність; однозначність; відносна свобода побудови висловлювань; типова фразеологія; максимальне використання стандартних слів i фраз; чітка та зрозуміла вимова; уникання багатослів'я в стандартних умовах; використання нестандартних мовних одиниць у нестандартних ситуаціях; суворе тематичне спрямування змісту.

Імовірність виникнення непорозумiнь iстотно знижується завдяки фразеології, яка визначається Міжнародною організацією цивільної авіації ІКАО (від англ. ICAO - International Civil Aviation Organization). Стандартну фразеологію ІКАО іноді називають свого роду жаргоном, спеціальним кодом, що використовується диспетчерами УПР та членами льотних екіпажів. Фразеології ІКАО притаманна специфічна технічна функція, яка виявляється у забезпеченні ефективного i безпечного зв'язку.

Правила авіаційної мови радіообміну містяться в томі II Додатка 10 та документі Doc 4444. Використання фразеології радіообміну додатково освітлюється в документі Doc 9432. Ці документи служать основою «регламентованої» підмови, яка використовується в штатних ситуаціях. У них містяться правила та рекомендації, які зауважують, коли й що слід говорити (слова й зразки інструкцій), як їх розуміти, як вимовляти окремі слова й підтримувати темп мови у процесі передачі повідомлення. Враховуючи серйозність потенційних наслідків непорозуміння повідомлення в контексті авіаційного радіообміну, слід дотримуватися чіткої послідовності у процесі комунікації, яку можна досягти за допомогою вживання сценаріїв комунікативної взаємодії.

Одним iз засновникiв теорії сценарного фрейму є Л. М. Мінський. Учений зазначає, що процеси мислення ґрунтуються на багаточисленних структурах, які зберігаються в нашій пам'яті; вони є засобом представлення стандартної ситуації й забезпечують її адекватну комунікативну обробку. М. Л. Макаров розглядає сценарій (сценарний фрейм) як такий, що містить стандартну послідовність подій, зумовлену якоюсь рекуррентною ситуацією. Учений зазначає, що сценарії організують поведінку та її інтерпретацію. Характерними особливостями є ситуативна прив'язаність та конвенціональність. У «готовому вигляді» сценарії в пам'яті не зберігаються, людина сама будує сценарій, коли в цьому виникає необхідність [2, с. 99].

У комунікації пілота та диспетчера сценарії обміну повідомленнями ґрунтуються на моделях мовного спілкування, які найчастіше зустрічаються в тому чи іншому контексті. Зокрема, вони несуть інформацію про те, хто починає процес обміну, та яким чином він завершується. Окрім того, зі сценаріїв ми дізнаємося про різні стадії цього процесу від його початку до завершення, а також смисловий зміст повідомлень, якими обмінюються учасники комунікації.

Добрі знання сценаріїв для конкретної ситуації відіграють важливу роль у здатності легко й точно продукувати та розуміти висловлювання у процесі діалогу пілота та диспетчера. З'являється можливість заздалегідь планувати свою участь у розмові, залежно від очікуваного сценарію її розвитку. Від точності й своєчасності розуміння авіаційним оператором повідомлення, що міститься в комунікативному сценарії, ефективності його перероблення та надання відповіді залежить швидкість, точність і надійність усієї системи «людина – машина».

Головними компонентами комунікативних сценаріїв є «комунікативні кроки» (окремі мовні повідомлення одного з мовців), «мовні ходи» (складне поєднання комунікативних кроків) та «діалогічні єдності» (комбінації з кількох тематично пов'язаних мовних ходів обох учасників діалогу, здійснених з моменту ініціації до завершення певної частини діалогу) [6, с. 3-11].

Сценарії комунікативної взаємодії у процесі ведення радіотелефонного зв'язку були описані лінгвістами [8, 9]. Згідно цих досліджень існує три основних типи моделей обміну повідомленнями:

- а) два комунікативні кроки, ініційованих диспетчером УПС: *Maintain flight level 270 / Maintaining 270;*
- б) три комунікативні кроки, ініційованих диспетчером УПС: *Say heading/173/173 roger;*
- в) три комунікативні кроки, ініційованих пілотом: *Requesting descent/Descend flight level 130/Descend flight level 130.*

У наведених вище прикладах діалог складається з «простих» мовних кроків, тобто коротких поодиноких висловлювань, що виражають одну комунікативну функцію.

К. Сассен зазначає, що сценарії комунікативної взаємодії між пілотом та диспетчером можна розподілити на «мовлення в нестандартних ситуаціях» (crises talk) та «мовлення в стандартних ситуаціях» (non-crisis talk). Мовлення в стандартних ситуаціях добре організоване, часто треноване та повторюване, взаємне. Мовлення в нестандартних ситуаціях виникає у загрозованих обставинах з непередбачуваними наслідками та з незрозумілим виходом з цієї ситуації, потребує спонтанного рішення, нестандартних стратегій та нетренованих дій. В авіаційній комунікації цей тип мовлення зазвичай виникає під час зльоту та посадки, тому що саме ці фази польоту є найбільш складними. Зв'язок може бути рівним та досить професійним, у таких випадках комунікація зводиться лише до мовленнєвих актів наказу (order, request) та підтвердження (confirm), оскільки ці типи мовленнєвих актів є у алгоритмі дій пілота [9, с. 1-2].

Проте зазвичай у таких ситуаціях спілкування пілота та диспетчера не є зв'язним. Незв'язність мовлення знаходить відображення у вживанні різних мовних засобів. Наприклад, можуть вживатися повтори слів, які вже були вимовлені, що призводить до усічення слів або вислову (restart):

Pilot: What? more aft... What was damaged?

Почерговий повтор реплік (within-turn repetitions) може застосовуватися на рівні слова та на рівні висловлювання або речення з директивними та підтверджуючими мовленнєвими актами. Важливо зазначити, що у нестандартних ситуаціях повтори директивів часто набувають експресивності:

Pilot: basic instrument, let's go to basic instrument.

ATC: go up, go up, if it indicates pull up.

Pilot: I have it, I have it.

Механізми розуміння (uptake mechanisms) допомагають точному розумінню учасниками діалогу. Одним зі спеціальних типів цього механізму є «петля розуміння» (uptake loop), яка складається з вербального зворотного зв'язку між співрозмовниками: спочатку мовець продукує негативне розуміння чогось, потім іде запит іншого учасника розмови, за допомогою якого слухач просить повтор, роз'яснення або підтвердження правильності висловлювання, та останній

крок – вiдповiдь першого мовця. Д. Гiббон розробив канонiчну форму такого механiзму, яка може бути виражена фразою: WHAT? – THAT! – OH... [7] «Петлi» можуть повторюватися так часто, як потрiбно для забезпечення розумiння, але в той же час, як зазначає К. Сассен, «петлi» можуть обумовити зрив комунiкацiї. Частим явищем є незавершенiсть «петлi», коли пiсля етапу перевiрки та з'ясування немає пiдтвердження. Приклад «петлi розумiння»:

ATC: Did you ever taken out of there?

Pilot: Huh?

ATC: Did you ever taken out of there?

Pilot: Hadn't till now.

Одна з особливостей комунiкацiї в нештатних ситуацiях полягає в тому, що на змiну простим мовним крокам приходять бiльш складнi структурнi одиницi дiалогу, так званi «мовнi ходи».

Розглянемо, наприклад, наступний фрагмент рiдiообмiну:

Pilot: I've got an emergency, short on fuel, and I'm steering to the beacon on 112.3, and I've been told to tune onto the ILS to get me into an airfield. I have less than 15 minutes fuel supply sir. Have you copied? Over.

Лiнгвiстична складнiсть мовних ходiв полягає в тому, що слухачу необхідно виокремити iх основну комунiкативну функцiю. Частина висловлювання, яка виражає головну комунiкативну функцiю: «*I've been told to tune onto the ILS*».

Бiльш того, базовi сценарiї обмiну пoviдомленнями iнодi розширюються через вклучення субдiалогiв, що призводить до породження складнiших дiалогiчних єдностей. Розглянемо, наприклад, наступний дiалог:

ATC: Are you direct BRC?

Pilot: Yes sir. Do we need to come right a little?

ATC: I think you proceed initially to ABB, if you wish ABB by the right.

Pilot: Understand turn right. We could go to ABB VOR, BRC.

ATC: Negative. Proceed ABB, BRC or if you prefer BRC direct.

Pilot: Direct to the BRC.

Знання базових сценарiїв дозволяє учасникам дiалогу виокремлювати зi складних структур основнi комунiкативнi кроки i визначати головний змiст пoviдомлення. Елементи реплiк, що виражають головну комунiкативну функцiю: «...безпосередньо на BRC», «Слiдую безпосередньо на BRC».

Висновки дослiдження та перспективи подальших наукових розвiдок. Рiдiообмiн англiйською мовою є основним складником професiйно-мовленнєвої дiяльностi авiацiйних операторiв. Ефективна комунiкацiя «диспетчер – пiлот» можлива за умови досконалого володiння учасниками рiдiообмiну сценарiями комунiкативної взаємодiї, якi зберiгаються в пам'ятi, є засобом представлення стандартної ситуацiї й забезпечують її адекватну комунiкативну обробку. Отже, ми можемо констатувати, що сценарiї комунiкативної взаємодiї вiдiграють важливу роль у професiйному спiлкуванні пiлота та диспетчера, оскiльки дотримання послiдовностi та чiткостi у процесi рiдiообмiну є гарантом безпеки польотiв. Виокремленi лiнгвiстичнi особливостi сценарiїв комунiкативної взаємодiї дозволяють учасникам комунiкацiї швидко визначити основний змiст пoviдомлень та адекватно зреагувати на ситуацiю, що є особливо важливо у нестандартних ситуацiях. Перспективи подальших наукових розвiдок убачаємо в детальнiму дослiдженнi лiнгвiстичних особливостей мовлення в екстремальних ситуацiях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимова О.В. Термин как единица терминологического поля и профессионального Незважаючи на зниження кiлькостi авiацiйних пригод за останнi роки, проблема забезпечення безпеки польотiв є надзвичайно актуальною. дискурс в різноструктурних мовних одиницях: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / О.В. Акимова. – Казань, 2004. – 254 с.
2. Макаров М. Л. Основы теории дискурса.— М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. — 280 с.
3. Мальковская Т.А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Т.А. Мальковская. – Пятигорск, 2004. – 163 с.

4. Пчелинов А.Ф. Профессиональное общение и безопасность полетов / А.Ф. Пчелинов // Вопросы психологии. – 1982. – № 6. – С. 127–128.
5. Щетинина Н. А. Коммуникативные особенности англоязычного дискурса радиообмена гражданской авиации (с участием пилота международных авиалиний): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка / Н. А. Щетинина. – Тверской государственный университет, Тверь, 2013. – 19 с.
6. Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. – Second edition. – 2010. – 150 p.
7. Gibbon D. Idiomaticity and functional variation. A case study of international amateur radio talk / Dafydd Gibbon // Language in society. – 10. – P. 21-42.
8. Mell J. “Etude des Communications Verbales entre Pilote et Controleur en Situation Standard et Non-Standard.” Doctoral dissertation in linguistics. Universite du Mirail, Toulouse, France (and Ecole Nationale de l’Aviation Civile, Centre d’Etudes de la Navigation Aerienne), 1992.
9. Sassen C. Linguistic dimensions of crisis talk: formalising structures in a controlled language / Claudia Sassen. – Amsterdam: Benjamins, 2005. – 230 p.

Герасименко Л. Сценарии коммуникативного взаимодействия в англоязычном дискурсе радиообмена.

В статье освещены лингвистические особенности сценариев коммуникативного взаимодействия в англоязычном дискурсе радиообмена. Определено, что англоязычный дискурс радиообмена является институциональной профессиональной коммуникацией, которая осуществляется пилотом и авиадиспетчером с помощью радиотехнических средств с целью повышения эффективности проведения полетных операций и безопасности полетов. Автором подчеркивается значение исследования лингвистических особенностей профессиональной коммуникации пилота и диспетчера, поскольку передаваемая информация и указания с помощью радиотелефонной связи имеют жизненно важное значение для обеспечения безопасной и быстрой эксплуатации воздушных судов. Выделены два типа сценариев коммуникативного взаимодействия между пилотом и диспетчером: «речь в нестандартных ситуациях» (crises talk) и «речь в стандартных ситуациях» (non-crisis talk). Представлены языковые средства, используемые в сценариях диалогов типа «речь в нестандартных ситуациях». Определены компоненты коммуникативных сценариев: коммуникативные шаги, языковые ходы и диалогические единства. Отмечено, что хорошие знания сценариев играют важную роль в способности легко и точно понимать, а также производить высказывания в процессе диалога пилота и диспетчера.

Ключевые слова: англоязычный дискурс радиообмена, авиационный дискурс, сценарии коммуникативного взаимодействия, коммуникация, профессиональное общение, стандартная фразеология радиообмена.

Gerasymenko L. Communicative Interaction Scenarios in English Radiotelephony Discourse.

The article deals with the linguistic features of communicative interaction scenarios in English radiotelephony discourse. English radiotelephony discourse has been determined as the institutional professional communication, carried out by a pilot and an air traffic controller using radio equipment with the aim to improve the efficiency of flight operations and safety. The author emphasizes the importance of this issue as transmitted information and instructions via radio communication are vital to ensure safe and fast operation of aircraft. Two types of communicative interaction scenarios have been distinguished between a pilot and an air traffic controller, such as «crises talk» (talking in nonstandard situations) and «non-crisis talk» (talking in standard situations). The linguistic means used in communicative scenarios of crisis talk have been described. The components of communicative scenarios have been pointed out, such as: communicative moves, exchanges and dialogical unities. It has been highlighted that good knowledge of scenarios plays an important role in the ability to produce and understand utterances quickly and accurately in the radio communication between a pilot and an air traffic controller.

Key words: English radio exchange discourse, aviation discourse, communication interaction scenarios, communication, professional communication, standard radiotelephony phraseology.

Ірина Гуменна
(Львів)

УДК 811.111'373.612.2 : 070

АСОЦІАТИВНО-ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ АНГЛІЙСЬКОГО МАСМЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

У статті зроблено короткий огляд особливостей та мети вживання мовних тропів у сучасному англійському масмедійному дискурсі. В аспекті когнітивної теорії метафори доведено, що уже наявні мисленнєві структури беруть безпосередню участь у формуванні нових концептів. На мовному рівні це виражається семантичним зсувом на основі порівняння та знаходження спільної ознаки між двома відмінними явищами або в аспекті суміжності понять в межах однієї концептосфери. Найбільш використовуваною є метафора. Особливим «етапом» утворення нового поняття є катахреза. В її основі – метафоричне перенесення однієї лексеми на іншу для заповнення лакуни у вокабулярі англійської мови. Метонімія із її різновидами застосовує заміну найменувань за суміжністю. Перифраз описує поняття експресивним дескриптивним шляхом замість денотативного значення. Евфемізм «маскує» негативний конотат поняття, натомість дисфемізм відновлює імпліцитний пейоративний смисл. Лексико-семантичний рівень аналізу дозволяє простежити процес накладання значень на основі спільної семи. Концептуально-прагматичний аспект дає змогу побачити конотативне забарвлення та прихований вплив тропів масмедійного дискурсу на цільову аудиторію. Зроблено висновок, що тропеїзація мови сприяє її образності, точності найменувань, оцінності явищ та формуванню свідомості читачів.

Ключові слова: семантичний зсув, метафора, метонімія, тропи, масмедійний дискурс, експресивність, прагматична спрямованість.

У сучасному глобалізованому суспільстві 21 століття на фоні процесів уніфікації та інформаційної експансії, на противагу, простежуються тенденції боротьби за збереження унікальності традицій і зміни тактик поведінки та впливу на окремі сфери соціуму. Масмедійні ресурси також зазнають докорінних модифікацій у плані засобів, способів та мети передачі інформації. Це і відео трансляції наживо, миттєві фото, PR - технології дизайну, креативна реклама, креолізовані тексти, залучення впливових критиків, популярних блогерів і т. д. Що стосується безпосередньо тексту медіа (статті, блоги, ревію, інтерв'ю, скрипти програм), то беззаперечним засобом привернення уваги читачів, досягнення експресивності та формування бажаного висновку після прочитаного/побаченого є саме мовні засоби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед уже давно вживаних засобів вирізняються графічні (шрифти, виділення), граматично-синтаксичні (інклюзивні особові конструкції, звороти, еліптичні та підрядні речення) і т. д. На даному етапі функціонування англійська мова активно залучає стилістичні засоби у публіцистичні та наукові дискурси. Мова масмедійних ресурсів, за участю її творців – оглядачів, журналістів, відомих публічних людей з їх промовами, коментарями, участю у теле- та радіо програмах, – насичується новими лексемами, стає образно-експресивною, або ж, – тропеїзованою.

У певний час мовні тропи (метафору, метонімію) у своїх монографіях описували за певними ознаками вітчизняні науковці О. Хорошун, І. Кобзар, О. Худолій, М. Жулінська, О. Крилець і т. д. Зміні ракурсу дослідження тропів сприяла розроблена у 80 - их роках концептуальна теорія метафори Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Е. МакКормака, П. Рікера, та її аналіз у працях відомих лінгвістів – А. Вежбицької, Н. Гудмена, Н. Арутюнової, В. Телії, В. Гака, Г. Баранова, Д. Шмельова, Г. Скляревської і т. д. [22; 18; 19; 7; 17].

Постановка проблеми. У дослідженнях тропеїзації лексика і мовлення загалом виникли нові припущення та класифікації, що значно модифікували розуміння базисних понять теорії метафори. Метафора, з одного боку, залишається результатом лексико-семантичних змін у слові, а з іншого, – виступає як процес появи нових складних концептів та як засіб вираження думок, що можуть впливати на інших. Отже, за відсутності комплексного підходу до пояснення утворення та функціонування метафори зокрема та уніфікації трактування процесів, що лежать в основі тропеїзації, питання, що розглядається у даній статті залишається відкритим для